

Nasiba AMINOVA,
Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti
E-mail: aminovanasiba@mail.ru

DSc, dotsent I.Siddiqov taqrizi asosida

FORMATION OF REFLECTIVE SKILLS IN THE FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS IS A CHALLENGING PROBLEM

Annotation

This article provides comprehensive solutions to future secondary education teachers by highlighting the issues of developing reflexive cooperation in performing pedagogical tasks.

Key words: Reflexes, competence, personal efficiency, skills, primary school teacher, pedagogical process, phase, style, relevance, professional reflective abilities.

ФОРМИРОВАНИЕ РЕФЛЕКСИВНЫХ НАВЫКОВ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ – СЛОЖНАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

В данной статье представлены комплексные решения для будущих учителей среднего образования, освещены вопросы развития рефлексивного сотрудничества при выполнении педагогических задач.

Ключевые слова: Рефлексы, компетентность, личностная эффективность, умения, учитель начальных классов, педагогический процесс, этап, стиль, актуальность, профессиональные рефлексивные способности.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA REFLEKSIV KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH DOLZARB MUAMMO SIFATIDA

Аннотация

Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining pedagogik vazifalarni bajarishida refleksiv kompetensiyalarni shakllantirish masalalarini yoritish orqali unga atroflicha yechimlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Refleksiya, kompetensiya, shaxsiy samaradorlik, ko'nikma, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, pedagogik jarayon, bosqich, uslub, dolzarblik, kasbiy reflektiv qobiliyat.

Kirish. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining refleksiv kompetensiyalarni kelajakda mahorat darajasida egallashlari ularga ta'lim jarayoniga oid turli muammoli vaziyatlarda maqbul yechimlar topishlarida xizmat qiladi. Bunday turdagi kompetensiyalarni ishga solish orqali ichki ehtiyoj va tashqi vaziyat o'rtasidagi muvofiqlik yoki tafovutni sezishni osonlashtirish mumkin. Bu esa, o'z o'rnida, ta'lim jarayonlari samaradorligini oshiradi. Mamlakatimizda ham ta'lim sifatini yanada takomillashtirish maqsadida pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirish yo'lida qator islohotlar yo'lga qo'yilmoqda.

Jumladan, "Ta'lim sohasidagi islohotlarni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 5-fevral 2024-yildagi PQ-54 sonli qarori[1], O'zbekiston Respublikasining 1-fevral 2024-yildagi O'RQ-901-sonli "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi qonuni[2], "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada shakllantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21-iyun 2022-yildagi PQ-289-sonli qarori[3], "Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21-iyun 2022-yildagi PQ-290-sonli qarori[4] hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur maqola tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Dunyo miqyosidagi oliy ta'lim muassasalarining bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy refleksiya asosida pedagogik tayyorgarligini shakllantirish ta'lim jarayoniga tatbiq yetilgan. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy refleksiya asosida pedagogik tayyorgarligini innovatsion ta'lim metodlarini qo'llash hamda kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash modellari YUNESKO tomonidan qabul qilingan 2030-yilgacha xalqaro ta'lim konsepsiyasida "Butun hayot davomida sifatli ta'lim olishga imkoniyat yaratish" birinchi darajali vazifa

sifatida qaralib, ta'lim mazmunini mazkur jarayonlarga asoslanib shakllantirish bo'yicha rejali ishlar amalga oshirilmoqda.

Jahon oliy ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida boshlang'ich sinf o'qituvchisini tayyorlash jarayonida refleksiv ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, pedagogik oliy ta'lim muassasalarida refleksiv-metodik yondashuvdan foydalanish, refleksiv ko'nikmalarni shakllantirishning didaktik ta'minotini ishlab chiqishlarga alohida e'tibor berilmoqda[5].

Yurtimizda A.A.Xalikov, F.I.Yo'ldasheva, X.N.Qodirova, A.T.Toshxonov, A.F.Xamrayeva, A.A.Urazimbetova, N.V.Yusupova, N.I.Xalilova, Sh.R.Zarmasov, J.M.Otajonov, K.A.Abrorxonova, O.A.Qo'ysinov, I.S.Soliyev, Sh.S.Boboyorov, N.Y.Bayturayeva va boshqalar refleksiya va kompetentlikni shakllantirish masalalari yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borishgan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlarida pedagogik refleksiyani shakllantirishning nazariy-metodik asoslari I.Y.Shustova, M.V. Zolotova, V.V.Davidov, A.K.Markova Y.V.Kusherverskaya, Y.L.Ushakova, O.V.Guleyevlarning tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan.

Pedagogik refleksiyani shakllantirishning metodik ta'minotini yaratish masalalari bo'yicha xorijiy olimlar A.S.Leyn, D.Palipana, M.Deyong, G.P.Barnes, Ch.Edvans, M.Valyrakis, M.D.Velgis L.A.Parsons J.Gudlou, Z.Paola va boshqalarning ishlarida tadqiq qilingan.

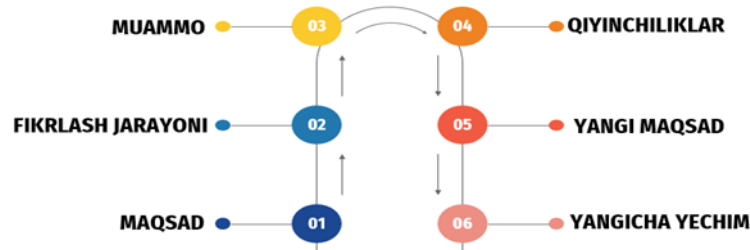
Ushbu tadqiqot ishining asosiy komponenti sifatida ko'rilayotgan "refleksiya" atamasining kelib chiqishini John Dyuning dastlabki asarlarida uchratish mumkin. Refleksiya inson faoliyatining qizg'in pallasi bo'lib, unda inson o'z tajribasini hayolda qayta gavdalantirib, bu haqida o'ylaydi, mulohaza yuritadi va baholaydi.

"Refleksiya" - [lot. Reflexio – ortga qaytish] fls. Kishining o'z xatti-harakatlari va ularning asoslarini tushunib

yetishi, fahmlashiga qaratilgan nazariy faoliyati; bilishning alohida bir shakli[6].

Refleksiya atamasi lotin tilidagi "reflexio" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "orqaga nazar, aks ettirish" degan ma'nolarni anglatadi. Refleksiv faoliyat har tomonlama barkamol shakllangan insonning o'z xatti-harakatlari va ularning qonuniyatlarini anglashga qaratilgan nazariy faoliyat shakli hisoblanib, inson ma'naviy dunyosining o'z iga xos yashirin xislatlarini ochib beradigan o'z -o'zini bilishga va anglashga qaratilgan faoliyatdir[7].

Refleksiv ko'nikmalar refleksiv tafakkur bilan bog'liq bo'lib, o'quv manbalarda pedagogik refleksiyaga ortga nazar

Agar bo'lajak o'qituvchida refleksiv ko'nikmalar rivojlanmagan bo'lsa, uning ichki dunyosi kasbiy faoliyatidan ajratilganligini va ma'naviy yuksalishdan cheklanganligini anglatadi. Refleksiv ko'nikmalarining asosiy vazifasi ijtimoiy-ma'naviy jihatdan o'z -o'zini tahlil qilishga yo'nalganlik hisoblanadi. Pedagogik refleksiya tashqaridan kimdir tomonidan to'ldirilishi yoki kompensatsiyalanishi mumkin emas.

Refleksiv ko'nikmalarni mavjud emasligi yoki yetarlicha rivojlanmaganligi o'qituvchini to'liq tashqi omillarga va sharoitlarga bog'liq qilib qo'yadi, uni begona irodaning ijrochisiga aylantiradi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisida refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish ijodiy kasbiy rivojlanish imkoniyati va qobiliyatini ta'minlaydi. Tadqiqotchilar stereotip harakatlarni maktab va oliy ta'lim muassasasidagi refleksiv ko'nikmalarni rivojlanishiga to'siq deb hisoblaydilar. Talaba vaqti-vaqti bilan faoliyatiga nazar tashlab, o'ziga, o'z ichki dunyosiga tashqaridan nazar solishni, ya'ni refleksiyalash pozitsiyasiga chiqishni va "men kimman?", "men nima qilyapman?", "mening faoliyatim maqsadim nimada?" deb o'zidan so'rashni bilmaydi. Ular o'z faoliyatlariga tanqidiy baho berishni, tahlil qilishni, o'z xatti-harakatlarini nazorat qilishni bilmasliklarini aniqlay olmaganliklari uchun odatiy harakatlarni bajaradilar.

Ta'lim jarayonida rasmiy harakatlar ketma-ketligi bilan amaliy harakatlarni farqlashni bilish muammo hisoblanadi. Farqi rasmiy harakatlar ketma-ketligini amalga oshiruvchi sub'ekt o'zi nima "qilayotganini bilmaydi, harakat qiluvchi sub'ekt esa "loyihani" biladi, anglaydi, uning mohiyatini o'z ta'lim faoliyati jarayonida natijalari bilan bog'laydi.

Refleksiv ko'nikmalarni asosiy xususiyati pedagogik jarayon ichida erkinlik prinsipini tadbiiq etish hisoblanadi. Lekin shuni ta'kidlash joizki, bo'lajak pedagoglarni tayyorlovchi aksariyat oliy ta'lim muassasalari ta'limiy faoliyatida talabalarlarning shaxsini takomillashtirishga e'tibor qaratmaydi. Natijada shaxsning, aniqrog'i, bo'lajak pedagog axloqiy rivojlanishdan orqada qoladi. Tadqiqotchilar refleksiyani so'ndiruvchi va an'naviylikni uyg'otuvchi ikkita asosiy omillarni ajratadi:

1. Refleksiya, fikrlash, tushunish, erkin bilish faoliyati bu vositalariga emas, balki "bilimlarga" o'rgatish faoliyati;

2. Bilish va ijro etish muhimligi g'oyasi hamda bilmaslik va shubhani qabul etmaslik.

Me'yor stereotipi, bajarilgan amallarni qayta ko'rib chiqish ehtiyojini vujudga keltirmaslik, ko'rgazmalilik asosida berilgan ma'lumotlarni shubhasiz qabul qilishi, anglashning ustunligini emas, bilish muhimligini tushunchasini hosil qilishi, me'yorlar oldida og'ishish – an'naviylik va refleksiyasizlik shakllanishiga olib keladi.

Sh.Qurbonov, E.Seytxalilov, M.Quronov, R.Ahliiddinov va I.Majidovlarning fikricha, refleksiya samarali fikrlashning

solish, o'z xatti-harakatlari va holatlarini ifodasi, tahlili sifatida ta'rif berilgan.

Refleksiya maqsadni belgilashni talab etadi, maqsad esa fikrlash jarayonini boshqaradi. Bunday fikrlash va pedagogik refleksiyadagi o'z iga xoslik shundaki, yengib o'tish kerak bo'lgan to'siq, yechimini kutayotgan muammo, turli xil qiyinchilik, shubhaning mavjudligi - refleksiv fikrlashning yangi maqsadi, yo'nalishini belgilab beradi. Bo'lajak o'qituvchining shakllanishi va rivojlanishi mazkur maqsadga erishishga yo'naltirilgan faoliyat moyabnida yuz beradi. Bo'lajak o'qituvchining ixtiyoriy predmetli faoliyati – o'quv, bilish, ta'limiy, kommunikativ, ma'naviy faoliyat sub'ekti motivini tashkil etish va uning maqsadini ta'minlashdan iboratdir:

muhim tarzi, yuz berayotgan hodisani keng tizim kontekstida tushunish jarayonlarini alohida tashkil etish (u vaziyat va harakatlarni baholashni, vaziyatlarni hal qilish usullari va operatsiyalarini topishni o'z ichiga oladi), vazifalarni hal qilishga jalb etilgan individ hamda boshqa odamlarning o'zini-o'zi tahlil qilishi, o'z holati hamda harakatlarini faol o'ylab ko'rishdan iborat jarayondir. Shu sababli refleksiya (orqaga qaytish) ichidan (bir individning kechinmalari va o'ziga o'zi hisob berishi) ham, tashqaridan (jamoa bo'lib fikrlash faoliyati va birgalikda yechim izlash sifatida) ham bo'lishi mumkin[8].

Refleksiv ko'nikmalar orqali erkinlik prinsipini amalga oshirish bo'lajak o'qituvchining kasbiy shakllanishi, uning ma'naviy takomillashishining asosiy sharoitlaridan biri hisoblanadi. Refleksiv ko'nikmalarni falsafiy-metodologik aspektida anglashni bilish usuli sifatida, psixologik aspektida o'z ongini anglash, pedagogik aspektida pedagogik fikrlash va madaniyatning tashkiliy qismi sifatidagi anglashni qamrab oladi.

Refleksiv ko'nikmalar pedagogning kasbiy faoliyati tizimiga kiradi. Mazkur tizimda biz tomonimizdan refleksiyaning ikki turi ajratiladi: tashqi va ichki.

Tashqi refleksiyalash tashqi dunyo bilan bog'liq bo'lib, harakat va faoliyatlarni qamrab oladi hamda shaxsning hayot faoliyatida nima, qanday va qachon savollariga javob berishga imkonini yaratadi. Tashqi refleksiyalash nima uchun aynan shunaqa, aksincha emas? degan yuqori darajadagi savolga ham javob izlashda ko'maklashadi. Tashqi va ichki refleksiyalash bog'liq bo'lishi mumkin. Ichki refleksiya o'z-o'z ini idrok etish jarayonini anglatadi, shaxs ma'naviy dunyosining o'z iga xos xususiyatlarini ochib beradi.

Refleksiya turlari refleksiyalashga maqsadlar va yondashuvlar bilan aniqlanadi. Refleksiv ko'nikmalar – bu ta'limning insonparvarlik paradigmasini amalga oshirish yo'li, ya'ni uning asosiy xususiyati sanaladi. Ta'limning insonparvarlik paradigmasi o'z mohiyatiga ko'ra refleksiv sanaladi, chunki uning asosida jamiyatning ijtimoiy tajribasi yotadi.

Ko'rib turganimizdek, ularning asosiy e'tibori hamda bosh maqsadi yaxlit pedagogik jarayonning tahlili va refleksiyasi, yuzaga keluvchi qiyinchiliklarni bartaraf etish, natijalarni bashoratlash, namunaviy pedagogik texnologiyalardan, kreativ, ijodiy, shaxsiy-yo'naltirilganlariga o'tishdadir. Bunday turdagi texnologiyalarda asosiy rolni refleksiv ko'nikmalar o'ynaydi.

Ta'lim-tarbiyada refleksiv ko'nikmalarning faol qo'llash sharoitlarida biz pedagogik faoliyatning mohiyatini, refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish sharoitlari tizimini tushunishni yashiruvchi qator muhim nazariy masalalarni o'rganishimiz kerak.

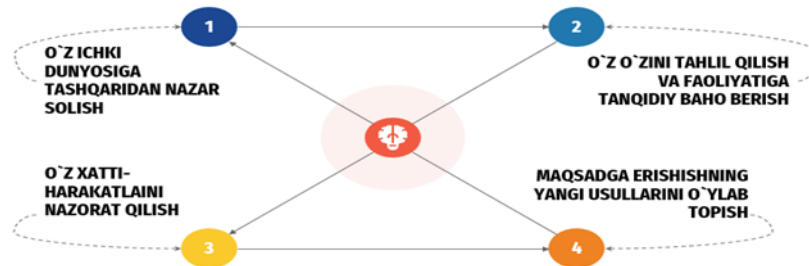
Refleksiv ko'nikmalar muammosi yangi hodisa sanaladi. Refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish sharoitlariga o'tishdan avval, biz psixologik va pedagogik refleksiyaning bog'liqligi muammosiga murojaat etish maqsadga muvofiq, deb topdik. Bizga ma'lum bo'lganidek, mazkur hodisalarda umumiy jihatlar

ko'p bo'lib, ular o'rtasidagi asosiy bog'lovchi bo'g'in, insonning o'zi hisoblanadi, chunki u pedagogika va psixologiyaning o'rganish ob'ekti hisoblanadi. Refleksiyaning psixologik asoslari pedagogik refleksiya asosini tashkil etadi.

Zamonaviy pedagogik oliy ta'lim muassasalarida pedagogik dunyoqarash kengligini va o'z garuvchi pedagogik voqelikda bilimlarni erkin uzatish, turli fan ma'lumotlaridan

tizimli foydalanishni ta'minlaydigan fundamental ilmiy manbani yetkazish kerak. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchiga refleksiv ko'nikmani egallashda yordam beradigan metodlar va texnologiyalarning alohida tizimi zarur.

Yuqoridagi ilmiy izlanish natijalaridan kelib chiqib pedagogik refleksiyaning tashkiliy tuzilmasi ishlab chiqildi[9]:

Tadqiqot ishida ilgari surilgan fikrlar, aniqlangan ilmiy yangiliklar quyidagi yechim bo'la oladigan xulosalarga kelish imkonini berdi:

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida refleksiv ko'nikmalarni shakllantirishning dolzarbligi jamiyatning refleksiv ko'nikmalarga ega o'qituvchiga ehtiyoji, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashning mavjud nazariy va amaliy imkoniyatlarini umumlashtiruvchi va tizimlashtiruvchi kompleks yondashuvning zarurati bilan bog'liq.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish uning asosiy komponentlarining birligi tizimi maqsadli, mazmunli, faoliyatli, natijaviy sifatida qaralgan. Tadqiqotimizda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida refleksiv ko'nikmalarning mazmun mohiyati va tizimli-funksional tavsiflari asosida talabalarni tayyorlash jarayonida ularni shakllantirish xususiyatlarining asosiy yo'nalishlari aniqlangan va belgilangan.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining refleksiv tayyorgarliklari mazmuni jamiyatning joriy hamda istiqbolli ehtiyojlarini ifodalaydi va refleksiya to'g'risidagi bilimlar tizimi va refleksiv ko'nikmalarni o'z ichiga oluvchi, refleksiyani amalga oshiruvchi mutaxassisning o'ziga xos kasbiy faoliyatini ifodalaydi.

Pedagogik refleksiya bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik fikrlash va pedagogik madaniyatining tashkiliy komponenti hisoblanadi. Falsafiy, psixologik va pedagogik ilmiy adabiyotlar tahlili bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish modelini qurishga asosiy metodologik yondashuvlarni aniqlash imkonini beradi.

Xulosa. Zamonaviy boshlang'ich ta'limga o'z hayotiy pedagogik tajribasini tahlil qila oladigan, qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga tezkor moslasha oladigan o'qituvchilar kelishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. "Ta'lim sohasidagi islohotlarni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 5-fevral 2024-yildagi PQ-54 sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasining 1-fevral 2024-yildagi O'IRQ-901-sonli "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi qonuni.
3. "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada shakllantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21-iyun 2022-yildagi PQ-289-sonli qarori.
4. "Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21-iyun 2022-yildagi PQ-290-sonli qarori.
5. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonuni.
6. Abdullayeva B.S., Qodirova X.N. "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" Toshkent-2021.
7. Вульф В.Б. Профессиональная рефлексия в непрерывном образовании // Гуманизация образования. 1994. – № 2. – С.31-34.
8. Сластёнин В.А. Формирование личности учителя в процессе его профессиональной подготовки. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
9. Андреев В.И. Технология экспертной оценки качества работы учителя и руководителей школ, лицеев, гимназий. – Казань: Изд-во КГУ, 1996. – 26 с.